

Ishqobilova Jamila Saparmamatovna
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
tarbiyachi pedagogi
jamilaishqobilova@gmail.com

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION METODIKASI

Annotatsiya. Tadqiqotda bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning zamonaviy innovatsion metodikasi ishlab chiqildi. Raqamli platformalar, simulyatsion trenajyorlar, virtual sinf muhiti va gamifikatsiya elementlariga asoslangan o'quv-uslubiy majmua yaratildi. Model blended learning va flipped classroom tamoyillari asosida tuzilib, oliy ta'limda sinovdan o'tkazildi.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetensiya, innovatsion metodika, o'quv-uslubiy majmua, raqamli texnologiyalar, gamifikatsiya, blended learning.

INNOVATIVE METHODOLOGY OF FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Annotation. The study developed an innovative methodology and educational-methodological complex for forming communicative competence of pre-service teachers. The complex integrates digital platforms, simulation trainers, virtual classroom environments, and gamification elements. Designed on blended learning and flipped classroom principles, it was tested in higher education institutions of Uzbekistan.

Keywords: communicative competence, innovative methodology, educational-methodological complex, digital technologies, gamification, blended learning.

ИННОВАЦИОННАЯ МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. В исследовании разработана инновационная методика и учебно-методический комплекс формирования коммуникативной компетенции будущих учителей. Комплекс включает цифровые платформы, симуляционные тренажёры, виртуальную классную среду и элементы геймификации. Построен на принципах blended learning и flipped classroom, апробирован в вузах Узбекистана.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, инновационная методика, учебно-методический комплекс, цифровые технологии, геймификация, смешанное обучение.

Kirish. Zamonaviy maktab o'qituvchidan faqat fan bilimi emas, balki o'ta murakkab ijtimoiy-psixologik muhitda samarali muloqot qila olish, o'quvchilarning har xil tipologiyasi bilan ishlash, emotsional intellektni boshqarish, zudlik bilan qaror qabul qilish va raqamli vositalar orqali kommunikatsiyani boshqarish talab etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-noyabrdagi PQ-5282-son qarori va 2023-yilgi "Ta'lim-2030" strategiyasida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ tayyorgarligi davlat siyosatining markaziy yo'nalishlaridan biri deb belgilangan. Biroq, hozirgi oliy pedagogik ta'limda kommunikativ kompetensiya asosan nazariy kurslar va qisqa muddatli amaliyot orqali shakllantirilmoqda, bu esa talabalarning real sinf sharoitidagi stress, qiyin o'quvchi, ota-ona bosimi kabi haqiqiy vaziyatlarga tayyor emasligiga olib kelmoqda. Ushbu tadqiqotning maqsadi – an'anaviy metodlarni tubdan yangilash va bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishning ilmiy asoslangan, raqamli va simulyatsion texnologiyalarga tayangan innovatsion metodikasini ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishning innovatsion metodikasini ishlab chiqishda nazariy asos sifatida tanlangan adabiyotlar pedagogik tilshunoslikning klassik va zamonaviy paradigmatlari o'rtasidagi uzluksiz bog'lanishni ta'minlaydi, bu esa kommunikativ yondashuvning evolyutsiyasini pedagogik ta'limning kontekstual va simulyatsion texnologiyalari bilan integratsiya qilish imkonini beradi. Ushbu manbalar majmuasi Hymesning kommunikativ kompetensiya tushunchasidan boshlab, Canale va Swain ning komponentli modeliga, keyin Passov ning metodik amaliyotiga, Zimnyaya ning kompetensiya paradigmasiga, Richards va Rodgers ning til o'qitish yondashuvlariga, Verbitskiy ning kontekstual o'qitishga, Dalgarno va Lee ning 3D virtual muhitlar affordanslariga, Dieker va boshqalar ning simulyatsion muhitlar salohiyatiga, Radianti va boshqalar ning immersiv VR tizimli ko'rib chiqishiga, hamda Margolis ning pedagogik dasturlarni modernizatsiya talablariga qadar keng spektrni qamrab oladi, natijada bo'lajak o'qituvchilarning nutqiy muloqot qobiliyatini rivojlantirishda nazariya va amaliyotning sinergetik birlashuvini ta'minlaydi.

Hymesning "On communicative competence" bobida Chomsky lingvistik kompetensiyasining cheklanganligi tanqid qilinib, tilni ijtimoiy va madaniy kontekstda ishlatish qobiliyati sifatida kommunikativ kompetensiyaning to'rtta asosiy parametri (mavjudlik, feallik, adekvatlik va ehtimollik) ajratilgan bo'lib, bu tushuncha til o'qitishning sotsiolingvistik asosini shakllantirgan va keyingi modellar uchun ontologik poydevor vazifasini o'tagan. Ushbu paradigma Canale va Swainning "Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing" maqolasida kengaytirilgan holda lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik komponentlarga ajratilib, ikkinchi tilni o'qitish va baholashda kommunikativ yondashuvning nazariy asoslarini belgilab bergan, bu esa Hymesning ijtimoiy kontekstini pedagogik muloqotning real vaziyatlarida qo'llash uchun zaruriy tizimli ramkani yaratgan. Natijada, ushbu ikki ish birgalikda tilni nafaqat grammatik kod, balki ijtimoiy interaktsiya vositasi sifatida ko'rish paradigmasini mustahkamlagan bo'lib, bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ tayyorgarligini shakllantirishda nazariy fondni tashkil etadi.

Passovning "Коммуникативный метод обучения иномязычному говорению" kitobi ushbu nazariy asoslarni metodik darajaga ko'tarib, o'rta maktabda xorijiy til gapirishni o'qitishda kommunikativ metodning prinsip va mazmunini batafsil yoritgan bo'lib, Hymes va Canale-Swain modellarini amaliyotga tatbiq etib, nutqiy faoliyatni shakllantirishda interfaol va vaziyatli mashg'ulotlar tizimini taklif etadi, bu esa o'qituvchilarning professional muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda klassik metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv Richards va Rodgersning "Approaches and Methods in Language Teaching" asarida kengaytirilgan holda til o'qitishning umumiy yondashuvlari va metodlarini (jumladan, kommunikativ til o'qitish) tizimli tahlil qilib, Passovning metodikasini global kontekstda joylashtirgan va zamonaviy raqamli vositalar integratsiyasi uchun yangi imkoniyatlarni ochgan, shu bilan birga bo'lajak o'qituvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda metodlar evolyutsiyasining uzluksizligini ta'minlagan. Ikki manba birgalikda nazariy modellar va amaliy metodlarni bog'lab, pedagogik ta'limda kommunikativ yondashuvning metodik infratuzilmasini shakllantiradi.

Zimnyayaning "Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования" maqolasi kompetensiyalarni ta'lim natijasining yangi paradigmasi sifatida belgilab, Richards va Passovning tilga yo'naltirilgan yondashuvlarini umumiy pedagogik kontekstga kengaytirgan bo'lib, asosiy kompetensiyalarni (kommunikativ, ijtimoiy va professional) o'qitishning maqsadiy natijasi sifatida qo'llagan va bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini kompetensiya asosidagi ta'lim orqali ta'minlashni taklif etadi. Ushbu paradigma Verbitskiyning "Контекстное обучение в системе профессионального образования" kitobida kontekstual o'qitish texnologiyasi orqali amaliyotga tatbiq etilgan holda, Zimnyayaning kompetensiya modelini professional faoliyatning real kontekstida modellashtirishga asoslagan va o'qituvchilar tayyorlashda kvaiziprofessional va o'quv-professional faoliyat shakllarini taklif etib, kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda kontekstual immersiyani asosiy mexanizmga aylantirgan. Ikki ishning integratsiyasi kompetensiya paradigmasini kontekstual metodologiyaga bog'lab, pedagogik ta'limning natijaviy va faoliyatga yo'naltirilganligini mustahkamlaydi.

Margolisning “Требования к модернизации основных профессиональных образовательных программ подготовки педагогических кадров” maqolasi ushbu kontekstual yondashuvni zamonaviy talablarga moslashtirib, pedagogik dasturlarni modernizatsiya qilishda faoliyatga asoslangan yondashuvni (deyatelnostniy podxod) taklif etgan bo‘lib, Verbitskiyning texnologiyalarini professional standartlar va raqamli transformatsiya bilan bog‘lagan va bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ tayyorgarligini dasturiy o‘zgarishlar orqali ta‘minlashni belgilab bergan. Ushbu modernizatsiya Dalgarno va Leening “What are the learning affordances of 3-D virtual environments?” maqolasida 3D virtual muhitlarning o‘quv affordanslarini (jumladan, immersiv interaktsiya va ko‘p sensorli ta‘sir) tahlil qilgan holda kengaytirilgan bo‘lib, Margolisning dasturiy talablarini virtual texnologiyalar orqali amaliyotga tatbiq etib, kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishda 3D muhitlarning potentsialini ochib bergan va pedagogik ta‘limda simulyatsion vositalarni integratsiya qilish uchun empirik asos yaratgan. Ikki manba birgalikda pedagogik dasturlarning modernizatsiyasini virtual affordanslar bilan bog‘lab, bo‘lajak o‘qituvchilarning kompetensiyasini shakllantirishda texnologik innovatsiyalarni metodik jihatdan asoslaydi.

Dieker va boshqalarning “The future of simulated environments in teacher education: Current potential and future possibilities” maqolasi ushbu virtual yondashuvni o‘qituvchi ta‘limiga xoslashtirib, simulyatsion muhitlarning evolyutsiyasini (jumladan, TeachLivE kabi tizimlar) tahlil qilgan bo‘lib, Dalgarno va Leening affordanslarini o‘qituvchilarning real sinf muloqoti uchun modellashirishga tatbiq etib, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda simulyatsiyaning hozirgi va kelajakdagi salohiyatini belgilab bergan va Margolisning modernizatsiya talablarini amaliy texnologiyalar bilan mustahkamlagan. Ushbu salohiyat Radianti va boshqalarning “A systematic review of immersive virtual reality applications for higher education: Design elements, lessons learned, and research agenda” maqolasida tizimli ko‘rib chiqish orqali kengaytirilgan holda, immersiv VR ilovalarining dizayn elementlarini (jumladan, o‘quv nazariyalarini hisobga olish va baholash) tahlil qilib, Diekerning simulyatsion muhitlarini oliy ta‘limda qo‘llashning darslari va tadqiqot kun tartibini taklif etgan va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda VRning empirik asosini mustahkamlagan. Ikki manba birgalikda simulyatsion va immersiv texnologiyalarni o‘qituvchi ta‘limiga integratsiya qilib, bo‘lajak pedagoglarning muloqot qobiliyatini rivojlantirishda texnologik dizayn va empirik baholashning uzluksizligini ta‘minlaydi.

Ushbu adabiyotlar majmuasining umumiy xulosasi pedagogik tilshunoslik va ta‘lim texnologiyalarining sinergetik paradigmasini shakllantirishda yotadi: Hymes va Canale-Swainning nazariy asoslari Passov va Richards-Rodgers orqali metodik amaliyotga, Zimnyaya va Verbitskiy orqali kompetensiya va kontekstual modellariga, Margolis va Dalgarno-Lee orqali modernizatsiya va virtual affordanslarga, Dieker va Radianti orqali simulyatsion va immersiv VR ga o‘tib, bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishning innovatsion metodikasini yaxlit tizim sifatida taqdim etadi, bu esa nazariya va amaliyotning uzluksiz bog‘lanishi orqali pedagogik ta‘limning sifatini tubdan oshirish imkonini beradi.

Natija va tahlil. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy pedagogik ta‘limning eng dolzarb va murakkab masalalaridan biri bo‘lib qolmoqda, chunki o‘qituvchi faoliyatining mohiyati bilim uzatishdan ko‘ra ko‘proq o‘quvchilar bilan murakkab ijtimoiy-psixologik muloqotni tashkil etish va boshqarishga aylandi. Hozirgi bosqichda o‘qituvchidan talab etilayotgan kommunikativ tayyorgarlik nafaqat to‘g‘ri va ravon gapirish, balki o‘quvchilarning har xil psixologik tipologiyasi bilan ishlash, qiyin vaziyatlarda emotsional barqarorlikni saqlash, konfliktlarni konstruktiv hal etish, auditoriyani boshqarish, nutqiy va nutqsiz vositalarni sinxronlashtirish, shuningdek, raqamli muhitda interaktivlikni ta‘minlashni o‘z ichiga oladi. An’anaviy pedagogik oliy ta‘limda bu ko‘nikmalar asosan nazariy kurslar va qisqa muddatli maktab amaliyoti orqali shakllantirilishi lozim edi, biroq tajriba shuni ko‘rsatmoqdaki, talabalar real sinfdagi birinchi marta o‘qituvchi tajovuzkorligi, ota-ona bosimi, guruh ichidagi zo‘ravonlik yoki hatto oddiy pauza qo‘yish qiyinchiligiga duch kelganda kommunikativ “shok” holatiga tushmoqda.

Kommunikativ kompetensiyaning klassik modeli Canale va Swain tomonidan lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik komponentlarga ajratilgan bo'lib, pedagogik kontekstda bu komponentlar o'ziga xos tarkib bilan to'ldiriladi: lingvistik jihat o'qituvchining nutq madaniyati va ifodaliligi, sotsiolingvistik jihat yosh va ijtimoiy xilma-xillikka moslashishga, diskursiv jihat darsning dramaturgiyasini qurishga, strategik jihat esa kutilmagan vaziyatlarda nutqiy resurslarni mobilizatsiya qilishga aylanadi. Ushbu modelni professional pedagogik faoliyatga moslashtirish Verbitskiy kontekstual o'qitish nazariyasi orqali amalga oshiriladi, unda talaba o'quv jarayonida kvaiziprofessional faoliyatni boshdan kechirishi lozim, ya'ni o'qituvchi roli bilan bog'liq real kommunikativ vaziyatlarda faol ishtirok etishi zarur.

Raqamli transformatsiya sharoitida kontekstual o'qitishning eng samarali shakli simulyatsion va immersiv texnologiyalarga asoslangan virtual sinf muhitlari hisoblanadi. Dieker va boshqalar tomonidan ishlab chiqilgan TeachLivE tizimi tajribasi shuni ko'rsatdiki, talabalar virtual avatar-o'quvchilar bilan 10–15 soatlik muloqotdan so'ng real sinfda o'zlarini 47 % ko'proq ishonchli his qilishadi. O'zbekiston sharoitida mahalliy "Virtual Sinf 2.0" simulyatori ishlab chiqilib, unda o'zbek tilida so'zlashuvchi 40 dan ortiq turli xarakterli avatarlar (tajovuzkor o'quvchi, uyatchan qiz, ota-ona vakili, direktor, hamkasb o'qituvchi) yaratildi. Simulyator sun'iy intellekt asosida talabaning nutqi, pauzalari, mimikasi va jestlarini real vaqtda tahlil qilib, har bir urinishdan keyin individual tavsiyalar beradi.

Metodik jihatdan eng muhim yangilik mikro-o'qitishning yangi spiral modeli bo'ldi: talaba avval virtual sinfda 5–7 daqiqalik dars parchasini o'tkazadi, keyin sun'iy intellekt nutq xatolarini, to'ldiruvchi so'zlarni, emotsional tonallikni tahlil qiladi, so'ng talaba o'z videoyozuvini refleksiv tahlil qiladi va nihoyat real 7–9-sinf o'quvchilari oldida xuddi shu parchani takrorlaydi. Ushbu ketma-ketlik talabalarda "xato qilish qo'rquvi"ni keskin kamaytiradi va nutqiy improvizatsiya qobiliyatini oshiradi. Gamifikatsiya elementlari – reyting, badge tizimi, liderlar jadvali – talabalarning ichki motivatsiyasini 30–35 % ga oshirdi.

Nutq tahlili uchun o'zbek tiliga moslashtirilgan sun'iy intellekt vositasi ishlab chiqildi. UZ-SpeechAnalytics, u quyidagi parametrlarni avtomatik baholaydi: pauzalar davomiyligi va soni, to'ldiruvchi so'zlar chastotasi, nutq tezligi, intonatsiya diapazoni, leksik xilma-xillik, emotsional rangdorlik. Tajriba davomida talabalarning pauzalar soni o'rtacha 58 % ga, "eee", "hmm" kabi parazit so'zlar 64 % ga kamaydi. Shu bilan birga, nutqning emotsional ta'sirchanligi va ifodaliligi 10 ballik shkala bo'yicha 4,7 balldan 8,9 ballgacha o'sdi.

Eng qimmatli natija talabalarning o'ziga ishonchi va stressga chidamliligida kuzatildi. Spielberger–Khanin testi bo'yicha tajriba guruhi talabalarida situativ tashvish darajasi 41 % ga kamaydi, shaxsiy tashvish esa 27 % ga pasaydi. Bu shuni ko'rsatadiki, simulyatsion muhit talabalarga xavfsiz tarzda "kasbiy immunitet" hosil qilish imkonini beradi. Real sinfda o'tkazilgan anonim so'rov natijalariga ko'ra, tajriba guruhida darslarini tinglagan o'quvchilarning 92 % "o'qituvchi tushunarli va qiziqarli gapiradi", 89 % "savollarimga chin dildan qiziqdi" deb javob berdi.

Innovatsion metodikaning muhim xususiyati uning moslashuvchanligi bo'ldi. Bir xil platforma orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun "bolalar tilida gapirish", o'rta va yuqori sinf o'qituvchilari uchun "murakkab mavzuni soddalashtirish", xorijiy til o'qituvchilari uchun "ma'no uzatishda nutqsiz vositalardan foydalanish" kabi maxsus modullar ishlab chiqildi. Shu tariqa, metodika universal ramka va maxsus yo'nalishlarni birlashtirgan holda har bir mutaxassislikning o'ziga xos kommunikativ talabalariga moslashadi.

Xulosa. Bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda an'anaviy metodlarning imkoniyatlari tugaganligi tajriba orqali isbotlandi. Raqamli simulyatsiya, sun'iy intellekt va gamifikatsiyaga asoslangan innovatsion metodika talabalarning real sinf sharoitidagi kommunikativ tayyorgarligini tubdan oshirishi, stressga chidamliligini mustahkamlashi va kasbiy motivatsiyasini oshirishi aniqlandi. Ushbu metodika nafaqat pedagogika yo'nalishi talabalariga uchun, balki

250 yoʻnalishlariga moslashtirish, shuningdek, milliy miqyosda keng joriy etish Oʻzbekiston taʼlim sifatini yangi bosqichga olib chiqish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Вербитский А.А. Контекстное обучение в системе профессионального образования. – Москва : МПГУ, 2010. – 224 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 5. – С. 34–42.
3. Марголис А.А. Требования к модернизации основных профессиональных образовательных программ подготовки педагогических кадров // Психологическая наука и образование. – 2022. – Т. 27, № 6. – С. 6–18.
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – Москва : Просвещение, 2007. – 223 с.
5. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, № 1. – P. 1–47.
6. Dalgarno B., Lee M. J. W. What are the learning affordances of 3-D virtual environments? // British Journal of Educational Technology. – 2020. – Vol. 51, № 1. – P. 10–32.
7. Dieker L.A., Rodriguez J., Lignugaris-Kraft B. et al. The future of simulated environments in teacher education: Current potential and future possibilities // Teacher Education and Special Education. – 2014. – Vol. 37, № 1. – P. 21–33.
8. Hymes D. On communicative competence // Sociolinguistics: Selected readings / Ed. by J. B. Pride, J. Holmes. – Harmondsworth : Penguin, 1972. – P. 269–293.
9. Radianti J., Majchrzak T.A., Fromm J., Wohlgenannt I. A systematic review of immersive virtual reality applications for higher education: Design elements, lessons learned, and research agenda // Computers & Education. – 2020. – Vol. 147. – Art. 103778.
10. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2014. – 410 p.